

Andrija Dorotić – filozof?*

DAMIR BARBARIĆ

Zagreb

Nije mi ovdje nakana govoriti o Dorotićevu životu i djelu, premda bi 260. obljetnica njegova rođenja to možda zahtijevala, osobito jer se o tome, usprkos pojačanom zanimanju za njega u zadnje vrijeme, još uvijek premalo zna.¹ Ne bih iscrpnije prikazivao ni njegovu filozofiju, jer to sam učinio prije više godina u monografiji na tu temu.² Izlaganje će umjesto toga biti vođeno pitanjem kojim u njega unosimo i odnos spram naše današnje suvremenosti, naime pitanje može li se tog neobičnog, u njegovu vremenu politički iznimno značajnog i utjecajnog fratra doista smatrati filozofom. Neka u pripremi tog pitanja bude dopušteno uvodno dati najkraći oris njegova života, pri čemu ću se poslužiti riječima koje sam objavio u jednom prigodnom tekstu prije četvrt stoljeća:

»Dorotić se rodio u Sumartinu 25. listopada 1761. godine, kršten je pod imenom Stjepan, da bi kasnije uzeo ime fra Andrija, zacijelo prema svom ujaku fra Andriji Staničiću, uvaženom i zaslužnom fratru, neko vrijeme i provincijalu, pod čijom zaštitom i pokroviteljstvom i bijaše upućen na školovanje u Makarsku. Nakon novicijata biva, kao i mnogi drugi daroviti mladići iz hrvatskih krajeva, poslan na daljnje školovanje i usavršavanje u Italiju. Tamo dovršava naukovanje u filozofiji i teologiji, zareduje se i zatim niz godina predaje na značajnim franjevačkim talijanskim učilištima, uz ostala i na tada najčuvenijem, onom u samostanu *Ara coeli* u Rimu. Godine 1795. objavljuje u Veneciji kratku raspravu *Filozofijski ogleđ o čovjeku*, očito s nakanom da kasnije priredi obimnija izdanja svojih filozofijskih nazora. No, tada se zbiva pad mletačke aristokracije i brz prodor Napoleona u Italiju i tadašnje talijanske oblasti u Dalmaciji. Time se naglo i konačno prekida Dorotićeva profesorska karijera. Godine 1797. vraća se u Dalmaciju i, vršeći uz ostalo službu provincijala u godinama 1803.-1806., staje na čelo otpora Francuzima i pokreta za sjedinjenje Dalmacije s ostalom Hrvatskom,

* Za objavljivanje doradeni tekst predavanja održanog pod istim naslovom 17. studenog 2021. u Institutu za filozofiju u povodu UNESCO-ova Svjetskog dana filozofije.

¹ Sažet, ali veoma informativan i precizan prikaz Dorotićeva života i djela u novije je vrijeme dao Franjo Zenko u *Hrvatskom biografskom leksikonu*.

² Damir Barbarić, *Filozofija Andrije Dorotića* (Zagreb: Odjel za povijest filozofije Instituta za povijesne znanosti u Zagrebu, 1987). Parafraze i navodi Dorotićevih stavova u daljnjem će tekstu biti oslonjeni na izvode u toj monografiji. Brojke u zagradama označavaju odnosne stranice u njoj. Tamo su naznačena i izvorišna mjesta navoda iz Dorotićevih rukopisa.

pod vrhovnom vlašću austrijskog cara. Skoro dvadeset godina učestvuje zatim u toj borbi, s kolebljivom ratnom i diplomatskom srećom, nošen često plimom oduševljenja svojih sunarodnjaka, no jednako tako često prevaren i izigran od strane moćnih saveznika, progonjen i na cjedilu ostavljen. Poraz Napoleona i austrijsko zaposjedanje Dalmacije godine 1813. mogli bi se činiti konačnom Dorotićevom pobjedom. No za dužeg boravka u Beču u vrijeme čuvenog 'Bečkog kongresa', osjećaj pobjede morao je ustupiti mjesto gorčini intimnog i ne samo intimnog razočaranja politikom bečkog dvora. Do godine 1820. boravi Dorotić, očitio sit politike, na manjem vlastitom imanju u okolici Zagreba, gdje je godinama ranije na poziv banskog namjesnika Maksimilijana Vrhovca, u to doba središnje ličnosti duhovnoga i političkog života Hrvatske, i po direktnom nalogu iz Beča obavljao dužnost *direktora tajne državne policije*. Godine 1821. vraća se zauvijek u Sumartin.«³

Posljednji dio života Dorotić je proveo u udobnoj kući koju je sagradio na imanju u Vranratcu u blizini Sumartina. Prema riječima jednog od njegovih ranih biografa »u toj prijatnoj samoći življaše mirno i spokojno«⁴ sve dok ga starost i zdravstvene tegobe nisu natjerale povući se u sumartinski samostan, gdje 4. rujna 1837. umire.

Dugo je Dorotić u hrvatskoj historiografiji bio spominjan i prikazivan prvenstveno kao politički istaknuta i angažirana osoba. Nerijetko ga se označavalo kao u Dalmaciji najutjecajnije, čak središnju političku ličnost svojeg vremena, uza što se tu i tamo napominjalo da je u ranom razdoblju života bio u Italiji profesor filozofije i teologije te prirodnih i drugih znanosti, te da je u Veneciji, gdje je kratko vrijeme držao katedru teologije, objavio omalenu knjižicu. Da bi ga trebalo uzeti ozbiljno i kao filozofa postalo je jasno tek kad je 1923. u makarskom franjevačkom samostanu u jednom dotad zatvorenom sanduku otkriven niz latinski pisanih rukopisa označenih njegovim imenom, pri čemu nije u svakom pojedinačnom slučaju bilo moguće zaključiti znači li to da je upravo on njegov autor ili pak samo posjednik i vlasnik. Fra Juraj Božitković, koji je te rukopise pronašao, bio je njihovim ovlaštenim pregledom toliko oduševljen da se odvažio na smjelu tvrdnju da Dorotić kao filozof, jer »je od svih naših filozofa <...> prvi, koji je doradio sve grane filozofije«, s pravom može »stati uz bok R. Boškovića i J. Balmesa«.⁵

Ta nedovoljno potkrijepljena i očigledno pretjerana prosudba u historiografiji je ubrzo osporena ili samo ublažena. No Dorotića se od tada uobičajilo

³ Damir Barbarić, »Najpoznatiji Sumartinjanin«, u: Josip Ante Soldo (ur.), *Sumartin – zbornik radova* (Sumartin – Split: Mjesna zajednica – Franjevački samostan, 1992), pp. 329–339; ovdje: pp. 331 i d.

⁴ Mato Ostojić, *Fra Andrija Dorotić i njegova pjesma* (Spljet: Sociala Spalatina, 1895), p. 21.

⁵ Fra Juraj Božitković, »Fra Andrija Dorotić kao filozof i pravnik, matematik i fizik«, *Bogoslovska smotra* 13 (1925), pp. 165–170; ovdje p. 170.

spominjati kao autora mnoštva rukopisa u kojima su obuhvaćena skoro sva područja filozofije. U očitom osloncu na takve kvalifikacije nalazimo na primjer 1958. u nepotpisanoj natuknici o filozofiji u *Enciklopediji Jugoslavije* sljedeći oskudni i neodređeni, ničim potkrijepljeni ili obrazloženi sud: »Na kraju XVIII i kroz decenije XIX st. životari samo skolastička filozofija po samostanskim i dijecezanskim teološkim studijama, kojoj je najznačajniji predstavnik, po broju djela, Andrija Dorotić.«⁶

Prvi koji je pregledao sadržaj naznačenih rukopisa, premda ih pritom nije temeljito proučio i prikazao, bio je vrsni crkveni historičar fra Vicko Kapitanović, nedvojbeno najbolji poznavatelj Dorotićeva života i njegova cjelokupnog djela. Nakon metodički korektnog i znanstveno skrupuloznog pregleda svih rukopisa, nekima je osporio Dorotićevo autorstvo, a neke je proglasio dvojbenima. Množina preostalih, nesumnjivo autentičnih rukopisa i njihova očigledno visoka znanstvena razina potakli su ga ipak na ocjenu prema kojoj je Dorotić, »ako i nije bio velik filozof, <...> bio interesantan profesor« i »čovjek velike filozofske kulture«.⁷

Moje temeljito istraživanje sadržaja cjelokupne Dorotiću pripisivane rukopisne ostavštine, koja opseže preko četiri tisuće stranica u folio formatu pisanih latinskim jezikom, izvedeno u sklopu radnog zadatka u Institutu za filozofiju, rezultati kojeg su objavljeni najprije djelomice u nizu članaka u časopisu *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, a zatim u cjelini u već navedenoj monografiji, u osnovi je potvrdilo tu Kapitanovićevu donekle suzdržanu ocjenu, premda su se naše prosudbe autentičnosti nekih od rukopisa znatno razlikovale. U stanovitoj razlici spram njegova suda, smatrao sam da ti rukopisi, osobito u usporedbi s različitim filozofsko-teološkim rukopisima u hrvatskim samostanskim knjižnicama – doduše prosuđenim jedino na osnovi prikaza koje su nam svojim marnim istraživanjima podarili zaslužni historičari poput Vicka Kapitanovića, Žarka Dadića, Ante Sekulića i drugih –, zaslužuju biti smatrani posebno vrijednima i filozofijski značajnima.

Budući da se Kapitanović, vođen znanstveničkom skrupuloznošću i ujedno uvjetovan prvenstvenom svrhom svojeg bavljenja Dorotićem, nije upuštao u temeljito proučavanje i tumačenje rukopisa niti u njihovu prosudbu s navlastito filozofijskoga gledišta, moja je monografija do danas ostala jedinim cjelovitim prikazom i ocjenom Dorotićeve filozofije kako je nalazimo u sačuvanim rukopisima.⁸ Već je rečeno da nema potrebe za tim da se to ovdje ponovno izlaže,

⁶ *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 3 (Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1958), ovdje p. 336.

⁷ Fra Vicko Kapitanović, *Fra Andrea Dorotić e l'insegnamento filosofico-teologico nel'Ordine francescano alla fine del'700, Extractum ex periodico Antonianum* 53 (1978), p. 140.

⁸ Kratka natuknica o Andriji Dorotiću u hrvatskoj *Wikipediji* zaključuje se – desetljećima nakon objavljivanja monografije o Dorotićevoj filozofiji napisane na osnovi prikaza i tumačenja

pa i ako bi to sad, nakon protoka gotovo 35 godina od pisanja monografije, vjerojatno bilo nešto kvalificiranije i produbljenije. Smatram ipak da neće biti izlišno u najkraćim crtama sažeti njezin sadržaj, pritom stalno s pogledom usmjerenim na vodeće pitanje iskazano naslovom ovog predavanja. Jer ovdje mi nije do još jednog priloga povijesti hrvatske filozofije, njezinoj takozvanoj baštini. Umjesto toga bih na primjeru ličnosti Andrije Dorotića, koja mi je zavičajno bliska i još od najranijeg djetinjstva poznata iz mnogih legendama sličnih pripovijesti, htio, kako je već bilo nagoviješteno, otvoriti pitanje koje smatram važnim za snalaženje u današnjoj filozofijskoj situaciji, pitanje tko je zapravo filozof i koga bi trebalo nazivati tim imenom.

Jer nije samorazumljivo da bi ime »filozofa« pripadalo svakome tko bilo na koji način govori ili piše nešto vezano uz filozofiju, ili se pak iz amaterske sklonosti ili ambicije i sam okušava u napisima s filozofskom pretenzijom, kako to u svojoj zbunjujućoj neodređenosti sugerira u nas odavno udomaćeni naziv »filozofski pisac«. Kao što nije samorazumljivo ni to da bi se filozofom nazivao onaj tko je recimo u pripremljenoj fazi svojega navlastitog studija teologije kroz nekoliko semestara ili godina dobivao osnovnu pouku iz filozofije. Manji je pritom problem to što se na taj način u više sfere duhovnosti i akademske naobrazbe uvodi ležerna i neobvezna nepreciznost izražavanja i označavanja, koja se odatle lako širi na cjelinu svakodnevnog života. Važnije je da takva površnost i nepreciznost povratno djeluje i na samu filozofiju, kako na predodžbu koja se o njoj stvara i njeguje u javnosti tako i na način kako ona samu sebe shvaća i shodno tome djeluje.

* * *

Kao što je to u nastavi na tadašnjim franjevačkim visokim učilištima bilo propisano, građa se poučavala prema disciplinarno raščlanjenim područjima. Međutim, u Dorotićevo vrijeme tradicionalna predmetna razdioba kasne skolastike bila je, premda vanjskom formom još uvijek pretežno očuvana, ozbiljno narušena prodorom novih tendencija nastalih pod snažnim utjecajem prosvjeti-

svih Dorotiću pripisivanih rukopisa – iznenađujućim riječima: »Njegovi filozofski rukopisi (u knjižnici makarskog franjevačkog samostana) još čekaju pomnog proučavatelja.« Ova čudnovata neinformiranost manje začuđuje vidi li se da je Dorotić u njoj općenito karakteriziran na sljedeći način: „Dalmatinski franjevački provincijal, ravnatelj tajne državne policije, revolucionar, prkosnik, prorok i stradalnik, filozof, pravnik, matematičar i fizičar«. (https://hr.wikipedia.org/wiki/Andrija_Doroti%C4%87; posljednji pregled 12. 11. 2021.) Možda bi to mogao biti znak upozorenja onima koji se pri zadovoljavanju svoje potrebe za znanjem običavaju nekritički oslanjati na internetske podatke te njima posredovane činjenice i spoznaje.

teljske racionalne metafizike. To zbivanje očito je utjecalo i na mladog profesora Dorotića. Iako uz tradicionalne skolastičke predmete poput teologije, metafizike, ontologije, etike, kozmologije i fizike predaje i o osnovama matematike, retorike i kriminalnog prava, znakovito je kako mnogo njegovih predavanja biva posvećeno općim uvodnim razmatranjima, na primjer uvodu u cjelokupnu filozofiju, ili pak njezinim osnovama (*elementa, rudimenta*) i povijesti.

Što se tiče sadržaja tih predavanja, u oči upada snažna crta modernosti, očitovana ponajviše u središnjoj ulozi koju u njima ima »unutarnje osjetilo« (*sensus intimus*), kojemu Dorotić pridaje odlučujuću ulogu pri stjecanju i osiguranju metafizičke izvjesnosti. (60) On ga poistovjećuje sa samosviješću, pobliže ga određujući kao »onu radnju našeg duha, onaj pokret odnosno pokretalo po kojem je on svjestan svojih afekata i djelatnosti«. U njemu nalazi najvišu i najsnažniju silu našeg duha, naime ono što je »razlog samog razloga i što pokreće samu našu samosvijest odnosno uvjerenje (*ratio rationis, seu motivum conscientiae vel persuasionis*)«. (66 i d.) U jednom drugom rukopisu se govoreći o tome poziva na odredbu u njega inače rijetko spominjanog Dunska Skota: »To unutarnje osjetilo naš suptilni doktor zove sad unutarnjim opažajem, sad unutarnjim viđenjem, sad samosviješću, jer njime naš duh postaje svjestan svojih afekcija.« (61)

Nije teško razabrati da je to stavljanje samosvijesti i s njom povezane metafizičke izvjesnosti odnosno bjelodanosti (*certitudo, evidentia*) u središte sveg filozofiranja Dorotićev odgovor na prijelomna zbivanja što ih je u metafizici pokrenuo radikalni Descartesov duh. Dorotić to i sam potvrđuje svojom zanimljivom raspravom o pravoj naravi Descartesove opće i radikalne dvojbe. Tu dvojbu on uzima krajnje ozbiljno i određuje je bez ikakva ublažavanja ili neutraliziranja kao »onu kojom netko sve, pa čak i ono najbjelodanije, smatra lažnim i ništa ne prihvaća kao istinito, ne dajući dakle egzistenciju ni samom sebi«, da bi je na koncu razmatranja odlučno odbio, proglašavajući je onim što u filozofiju uvodi neprestano nijekanje svih istina, što čak poništava osnovno ontologijsko načelo da isto ne može biti i ujedno ne biti te tako onoga tko na njoj ustraje dovodi do toga da iz nje više ne može izaći. (58 i d.)

Općenito se može reći da je Dorotić u svojim filozofijskim interesima, a nerijetko i stavovima u pomalo iznenađujućoj mjeri moderan. Upadljivo je njegovo očito dobro poznavanje djela i naučavanja Descartesa, Malebranchea, Gassendija, Leibniza, Newtona. Posve na razini suvremenosti i u skladu s tada nastupajućim tendencijama je i njegovo pojačano zanimanje za pitanja koja se odnose na filozofijsku metodu i na izvore spoznaje. U tom se sklopu ističe njegovo naučavanje o podrijetlu ideja, koje je izgleda smatrao svojim najoriginalnijim filozofijskim stavom te ga je zato stavio u središte svoje jedine objavljene

rasprave.⁹ Prema tom naučavanju, koje je donekle blisko Descartesovim, ali još više Gassendijevim nazorima, spoznaja nastaje odnosno ideje se u našem duhu rađaju onda kad vanjski objekt utječe na vlakanca živaca što se nalaze u našem osjetilu. Njihov se utisak posredstvom živaca i u njima smještenih životnih

⁹ *Philosophicum specimen de homine auctore P. F. Andrea Dorotich Ord. min. Sacrae Theologiae lectore generali* (Venetiis: Typis Simonis Cordella, 1795). Tekst rasprave je uz hrvatski prijevod Irene Bratičević ponovno objavljen u: Erna Banić-Pajnić, Mihaela Girardi-Karšulin, Filip Grgić, Ivana Skuhala Karasman (ur.), *Hrvatska filozofija od 12. do 19. stoljeća – izbor djela ma latinske* Zagreb: Institut za filozofiju, 2015), pp. 400–421. – Uspoređena s bogatstvom i razinom izlaganja u rukopisima ta se knjižica teško može ocijeniti kao uspjelo i značajno djelo. Svojim sadržajem, a naročito osnovnim tonom i načinom izlaganja znatno se razlikuje od svega što je Dorotić mnogo temeljitije, preciznije i misaono produbljenije iznio u svojim predavanjima odnosno rukopisima. Vjerujem da i danas vrijedi sud koji sam o njoj donio u monografiji: »Knjižica je napisana kao slijed teza, bez ikakvog izvođenja ili argumentiranja. Česta pozivanja na skolastičke autoritete i na sv. Augustina i sv. Hieronimusa, kao i izričito polemičan ton i sasvim opovrgavajući odnos spram tadašnje novije, osobito francuske materijalističke filozofije, odudaraju prilično od neusiljenog i skrajnje nedogmatskog načina kojeg se Dorotić inače drži u svojim predavanjima.« (170) – Neobično je da neki od uvaženih povjesničara hrvatske filozofije ignoriraju činjenicu da je *Philosophicum specimen de homine* Dorotičevo jedino objavljeno djelo te pri nabranjanju njegovih »djela« odnosno »spisa« taj naslov navode zajedno s naslovima nekih od njegovih rukopisa. Tako na primjer Stjepan Zimmermann u svojem pregledu *Historijski razvitak filozofije u Hrvatskoj* (Zagreb: Tisak Nadbiskupske tiskare, 1929), (navod prema pretisku u: Erna Banić-Pajnić, Filip Grgić (ur.), *O hrvatskoj filozofiji* (Zagreb: Institut za filozofiju, 2017), p. 45) očito pod utjecajem Božitkovićeve otkrića i njegovih na osnovi njih stvorenih ishitrenih ocjena o Dorotiću piše: »Iza svršenih nauka u Ferarri, posta učiteljem filozofije u Perugi, a zatim pođe u Rim (Ara coeli), gdje napisa više filoz. djela: 'Philosophiae elementa', (1791.) i još pred tim u Perugi 'Philosophiae rudimenta', za tim 'Ethica', 'In uniuersam philosophiam isagoges', 'Tractatus de Deo ejusque diuinis attributis' (teodiceja), 'Historiae philosophiae enarratio', 'Philos. specimen de homine', pa ontologiju i kozmologiju. Ujedno je D. bio pravnik, prirodonaučnjak i matematičar. Ovaj svestrani naučenjak prvi je svojim spisima obuhvatio sva područja filozofije.« – U svojem prikazu Dorotića te Zimmermannove netočne navode nekritički slijedi i zabunu dodatno potencira Josip (Teofil) Harapin, »Razvitak filozofije kod Hrvata«, *Croatia sacra* XI– XII / 20–21 (1943), pp. 153–172 (navod prema: Erna Banić-Pajnić, Filip Grgić (ur.), *O hrvatskoj filozofiji*, p. 168): »Napisao je *Philosophiae elementa*; *Philosophiae rudimenta*; *In uniuersam philosophiam isagoges*; *Historiae philosophiae enarratio*; *Tractatus de Deo ejusque diuinis attributis*; *Philosophiae specimen de homine*, Venetiis 1795. Tako on u svojim spisima obuhvata skoro sva područja filozofije.« – Jednako postupa Kruno Krstić, »Filozofija u Hrvatskoj«, *Naša domovina*, sv. 1, dio XVI, Zagreb 1943, navod prema: Erna Banić-Pajnić, Filip Grgić (ur.), *O hrvatskoj filozofiji*, p. 141: »Baveći se uzput matematikom, prirodnim znanostima i pravom, napisao je čitav niz filozofskih djela, među ostalim filozofsku antropologiju i poviest filozofije (*Philosophicum specimen de homine*, 1975., *Historiae philosophiae enarratio*).« – U već spomenutoj natuknici *Wikipedije* se u odsječku o Dorotičevim djelima zajedno s naslovom njegove jedine objavljene knjige ravnopravno i bez ikakve oznake razlikovanja kao naslovi ostalih djela navode naslovi rukopisa, i to samo njih osam od svih koji mu se pripisuju.

duhova (*nervis inclusos*) – koji su neki najtananiji fluid, zapravo dijelovi krvi finiji i čišći i od nje same – dalje prenosi do mozga, u kojem se time rađa ideja koja tom utisku odgovara. (70)

Da bi se obranio od prigovora da time ustvari zastupa klasični materijalizmu blizak senzualizam, prema kojem je pravi i jedini organ mišljenja ljudski mozak, tako da u duhu nikad nema nijedne misli koja nije spojena s nekim pokretom mozga (81), Dorotić od spoznaje vanjskih tijela razlikuje onu koja nastaje samim činom refleksije. U jednom suptilnom izvodu objašnjava – pritom se neizrečeno oslanjajući na Leibniza, dakako nesvjestan toga da time samo nasljeđuje i varira davnju središnju tezu Platonova *Teeteta* – da u tom činu refleksije »duh zapaža sebe i svoje djelatnosti«, i to tako da »na neki način izlazi iz sama sebe te vlastite djelatnosti, kao u nekom odmaku, gleda na način odijeljenog objekta kojeg promatra, pa onda iz tog promatranja sama sebe i svoje djelatnosti spoznaje, i to na taj način da ni sebe ni te djelatnosti ne miješa s drugom stvari«. (71) Premda je očigledno da je ovim temeljito promišljenim opisom u sebi višestruko složenog čina refleksije opet, samo sad na drugi način, dospio do samosvijesti odnosno unutarnjeg osjetila, koje, kako je rečeno, čini središte sve njegove filozofije, Dorotić nije poduzeo mogući daljnji korak da ta dva ključna određenja promisli zajedno i time stekne dublji uvid u bit čina o kojem je tu riječ, kako to otprilike u to vrijeme daleko od Dorotićeva pogleda i znanja čini Kant razradom svojeg nauka o transcendentalnoj sintezi apercipije.

Ništa manje moderno nije ni Dorotićevo općenito zauzimanje za slobodu, koje uključuje i zahtjev za punom slobodom filozofijskog istraživanja. Uvjeren je da se, »ukine li se sloboda filozofiranja, ne može ni otkriti dotad skrivena istina prirodnih bića ni iznalaziti i ispravljati zablude drugih« (53), pri čemu je ipak znakovito kako je u ovoj formulaciji taj zahtjev za slobodom, koji je mnogima u crkvenim krugovima u kojima se kretao zacijelo morao biti zazoran i sumnjiv, oprezno ograničen samo na spoznavanje prirodnog svijeta. Unatoč tomu ne može se sumnjati u to da je sloboda, shvaćena prvenstveno kao sloboda ljudske volje, Dorotiću bila izniman filozofijski izazov i poticaj. Tu slobodu, izvjesnost koje svaki čovjek neposredno nalazi u svojem unutarnjem osjetilu, on općenito određuje kao »neovisnost, odnosno izuzetost od podložnosti i služenja« (101) i konkretnije je čak shvaća kao neovisnost ne samo o svakoj vanjskoj prisili nego i o samoj unutarnjoj nužnosti, dakle i o vlastitoj naravi samog bića koje je istinski slobodno. (177)

Nije teško zamisliti da ga je to naglašavanje slobode volje lako moglo dovesti u blizinu metafizičkog voluntarizma, tako morskog i zazornog tradicionalnoj skolastici tomističkog smjera. U prilog tome govore naznake da je za službovanja na talijanskim učilištima počesto bio sumnjičen da u nastavu

uvodi novotarije koje bi mogle štetno utjecati na studente, kao i to da je svoju kratku raspravu o čovjeku prije nego je tiskana u Veneciji htio objaviti u Rimu, za što međutim od crkvenih vlasti nije dobio potrebno dopuštenje. Uzme li se u obzir njegova često spominjana nagla i žestoka ćud,¹⁰ koja je jasno do riječi došla ponajprije u njegovu lapidarnom stavu da je »sav ljudski život vođen ljubavlju i mržnjom« (110), razložno je u njegovom ustrajnom inzistiranju na iskonskoj činjenici slobode volje prepoznati uz ostalo i plod njegova temperamenta, njegova »krepka srca i odvažne naravi«, koje mu uvjerljivo pripisuje jedan rani historičar.¹¹

Može se činiti začudnim da ga je taj isti autor jedva malo ranije, takoreći u istom dahu nazvao i »ljubiteljem vjere i stare konservativne uredbe«. Međutim, čini se da Dorotićeви rukopisi na vidjelo doista iznose dvije različite i teško spojive strane njegove ličnosti, a ujedno i njegove filozofije, ako je smijemo tako nazvati, naime jednu živo otvorenu za nova i suvremena znanstvena i općenito duhovna gibanja, drugu pak duboko konzervativnu, bezuvjetno predanu skolastičkom temeljnom uvjerenju o vječnom i bitno nepromjenjivom ustroju od Boga stvorenog svijeta s njegovim vječnim zakonima.

Ta unutarnja podvojenost, rekao bih čak rascijepljenost Dorotićeва duha možda je najizrazitije do riječi došla u njegovoj kratkoj i po mojem sudu osobito značajnoj raspravi o strastima, uključenoj u rukopis teologije. Oštrina i odrješitost već spomenutog ishodišnog stava da je sav ljudski život vođen ljubavlju i mržnjom tijekom te kratke, ali lijepe i duboke rasprave postupno se sve više ublažuje, da bi na koncu dospjela do zaključka da se čovjekova sloboda sastoji upravo u tome da se on, ako već ne može umaknuti prirodno usađenima strastima, spram njih ne mora odnositi puko trpno, već ih može razumom dovesti pod svoju vlast. Tako će konačni ishod te u početku još neizvjesne rasprave

¹⁰ Usp. neku vrstu psihologijske karakterizacije Dorotića u Sinjanina fra Solde, koji, ponešto uproščeno suprotstavljajući Dorotića sinjskom fratra Glunčeviću, drugom politički značajnom franjevcu iz Dorotićeve kasnije faze života, naglašava Dorotićevu borbenost i idealističku neumjerenost: »Obojica su bila sposobna, oba profesori i vrsni propovjednici, obojica protivnici francuske vlasti, a za sjedinjenje s Hrvatskom. Ipak, dok je Dorotić nastupao borbeno već u prvom susretu s uznemirenom domovinom (1797.), Glunčević je ostao u granicama redovničke skromnosti, koju nije prelazio zbog vanjskog djelovanja. Dorotić je, naprotiv, krenuo van-samo-stanskim putem. Opasnu kriznu atmosferu Dorotić je pooštravao, Glunčević smirivao. Bračanin je bio idealist, Sinjanin realist. Dorotićeв avanturistički put odveo ga je do sekularizacije, pa i razočaranja u pustinjnski kraj nedaleko Sumartina, gdje je usamljen u kućici uz more sprovodio posljednje godine života.« (Fra Josip Ante Soldo, »Djelovanje franjevaca Provincije Presvetoga Otkupitelja kroz 250 godina (1735.–1985.)«, *Kačić* 17 (1985), p. 268.

¹¹ Stjepan Zlatović, *Franovci države presvetog Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji* (Zagreb: Knjigotiskara i litografija C. Albrechta, 1888), p. 320.

biti eminentno stoički stav da čovjeka njegov »vedar i pročišćen razum« (*ratio serena et purgata*) čini slobodnim za izbjegavanje prigoda koje bi mogle u njemu probuditi strasti i za gušenje njihovih prve iskri, kako one ne bi, razrastu li se, nas same ugušile«. (111)

Dakle, Dorotićeve misli, kako ih nalazimo iskazane u predavanjima odnosno rukopisima, jednim svojim dijelom iznenađuju otvorenošću i spremnošću na sudjelovanje u najnovijim filozofijskim, logičkim i fizikalnim raspravama njegova doba. To u najvećoj mjeri vrijedi za rukopise o općoj i specijalnoj fizici, u kojima pokazuje svestrano poznavanje tada najnovijih znanstvenih nazora. S obzirom na mjesto predavanja, začuđujuće je kako malo skolastičko-peripatetičkih crta sadrže ta njegova predavanja o fizici i s koliko žara i živog zanimanja prati fizikalne teorije najznačajnijih suvremenika, čak i onih iz prethodnog stoljeća.

S druge pak strane se u mnogima od njih pokazuje i naglašena konzervativnost, upravo onakva kakva bi se od njega u svojstvu predavača na talijanskim visokim franjevačkim učilištima mogla očekivati. Do punog izraza to dolazi u predavanjima ontologije, teologije i osobito etike. Dorotić se tu pokazuje filozofijski konzervativnim gotovo do dogmatičnosti. Tako primjerice u temelj ontologije, u kojoj ne pokazuje ni najmanji napor za iznošenjem vlastitih, barem donekle originalnih stavova, već je u potpunosti preuzima od tada vladajuće racionalističke metafizike, samorazumljivo stavlja načelo neproturječnosti, koje tvrdi da je svako biće upravo to što ono jest i da mu u potpunosti godi njegova vlastita bit koju zato nikad ne otpušta, čime je zajamčena nužnost i vječna nepromjenjivost biti svakog stvorenog bića. A jer za osnovu svoje cjelokupne fizike uzima aksiom da iz ničega ne nastaje nešto, što je zapravo isto ono osnovno načelo ontologije, samo sad preneseno i primijenjeno na područje iskustvene zbilje, vlada i u temelju njegove fizike duh statičnosti i bitne nepromjenjivosti svega, unatoč tome da je u konkretnoj izvedbi njezinih pojedinih segmenata često neobično suvremen, ponegdje možda čak i inovativan. U etici i teologiji Dorotić isto to osnovno načelo da svako biće nužno i vječno ostaje time što samo jest poistovjećuje s Božjim najvišim razlogom odnosno razumom (*ratio*), iz kojeg potječu svi naravni i svi postavljeni zakoni, kako božanski tako i ljudski. (192 i d.) Taj najviši Božji razlog odnosno razum ujedno je »volja koja naređuje da se naravni poredak čuva i zabranjuje da ga se remeti i narušava« (115), tako da općenito vrijedi da je »volja Božja to da naravni poredak, naime onaj raspored koji je on stavio u stvorena bića, bude očuvan i ne bude remećen«. (117) Iz Božjega vječnog razuma izvire i jednako vječan naravni zakon (*lex naturalis*), koji je opće »pravilo u duhovima ljudi, od Boga im utisnuto pri njihovu stvaranju i objavljeno razumskim svjetlom«. (114)

Dubljem pogledu neće ostati skriveno da je zahtjev za nepomučenom slobodom istraživanja, mišljenja i izjašnjavanja, koju u čovjeka neposredno uviđa, potvrđuje i zahtijeva njegovo unutarnje osjetilo, protivan ovom zahtjevu za bezuvjetnom poslušnošću Božjem i naravnom zakonu, koji oba nalažu očuvanje nepromjenjivosti bitnog ustroja stvorenog svijeta i svakog bića u njemu. Teško se oteti dojmu da je u toj ključnoj suprotnosti ponajbolje do izražaja došla već spominjana nepomirljiva podvojenost Dorotićeva duha i mišljenja, a čini se i karaktera. Može se pretpostaviti da je za prevladavanje te oštre i duboko ukorijenjene podvojenosti Dorotiću bilo potrebno prije svega u jednom sinoptičkom pogledu sabrati načelna ishodišta i osnove svih znanosti odnosno disciplina što ih je u skladu s tada vladajućim pravilima nastave morao poučavati svaku zasebno i odvojeno od drugih, a zatim i produbljeno i sustavno promisliti tako objedinjenu obuhvatnu cjelinu svega što jest. Nije čudno da na položaju u koji je bio stavljen Dorotić za takav korak nije imao ni mogućnosti ni misaone snage. Kako sam ustvrdio u monografiji, za tako nešto bilo bi neophodno

»<...> intimno do kraja raskrstiti kako s vjekovnim nasljeđem skolastičke pre-daje tako i uopće sa svakim oslanjanjem na bilo koji i bilo kakav autoritet, osim autoriteta mišljenja samog. To nije nikako slučajnost da je zamisliti egzistenciju npr. jednog Descartesa, Spinoze, Leibniza ili Pascala kao profesora filozofije u tadašnjim učilištima upravo nemoguće.« (192 i d.)

Dorotić je te inherentne granice svojeg mišljenja po svemu sudeći bio barem donekle svjestan. Budući da mu je, kako izgleda, bila strana pomisao na potrebu i zadaću traganja za sustavno raščlanjenim jedinstvom sve spoznaje, zbog čega mu se cjelina znanja svagda pokazivala samo kao mnoštvo uzajamno suprotstavljenih usmjerenja i škola, štoviše »sekti«, smatrao je najprikladnijim izjasniti se za eklekticizam kao sebi primjeren i poželjan način filozofiranja. Nije se nimalo ustručavao to izriječkom obznaniti: »Ne treba se čvrsto držati nijedne škole filozofa, već valja filozofirati na način eklektičara.« (53) Isto naglašava i u jednom drugom rukopisu: »Sebi nismo dali ime nijedne sekte, ili pak jedino one koju se grčki naziva eklektičkom, a latinski elektivnom.« (131) Na toj su eklektičkoj osnovi nastali svi njegovi rukopisi i zato se u njima ispod površine svagda korektno, a ponekad, naročito u općoj i partikularnoj fizici, doista duboko promišljenih i izloženih tematskih cjelina i posebnih teorema ipak ne da nazrijeti ni obrise nekog filozofijskog temeljnog stava i općeg nazora koji bi bio barem donekle jedinstven i sveobuhvatan.

Nije teško zamisliti da mu se stanovita rutina eklektičke nastavne djelatnosti, osobito još udružena sa zaprekama na koje je, po svemu sudeći, često

nailazila njegova težnja za slobodnim raspravljanjem suvremenih filozofijskih i znanstvenih izazova, s vremenom počela pokazivati kao tek neplodno, nezbiljsko i beživotno apstraktno domišljanje. Početkom svoje profesorske karijere, u predavanjima o začecima odnosno osnovama (*rudimenta*) filozofije još je zaneseno tvrdio da »odista ništa ne može biti prijatnije ni za javnu stvar korisnije do filozofirati i valjano se i razborito baviti znanostima« te da je »blaženstvo, ako ga uopće može biti ovdje među smrtnicima, zacijelo sadržano u spokojnom i smirenom životu«. (47) No kad u prevratnoj godini svojega života nakon francuske okupacije Venecije naglo napušta Italiju i profesorsku djelatnost i vraća se u rodnu Dalmaciju da bi započeo tešku i pogibeljnu borbu za oslobođanje od Napoleonove vlasti i pripajanje Hrvatskoj pod vrhovnom vlašću austrijskog cara, posve će neuvijeno u tim povodom sastavljenoj »predstavci«, o kojoj će još biti riječi, izraziti svoje duboko razočaranje teoretskim, čisto znanstvenim umovanjem, s očitim prezirom ga označivši pukim »dokoličarskim apstraktnim mišljenjem«.

* * *

U monografiji o Dorotiću značenje toga radikalnog napuštanja teoretskog, navodno apstraktnog filozofskog, teološkog i uopće znanstvenog mišljenja u korist zbiljski djelatnog angažmana u borbi za obranu i očuvanje domovine i njezinih drevnih načina života tek sam rubno naznačio, ostavljajući otvorenim pitanje o uzrocima i razlozima tog njegovog životno presudnog obrata:

»Konačno, nećemo ovdje ni pokušati odgovoriti na pitanje zašto onaj tako intenzivan i dubok filozofski interes Dorotićev biva onako naglo i drastično potisnut od strane nezadrživog impulsa da uzme učešća u najneposrednije konkretnim zbivanjima političke sudbine svojega naroda. To bi nas pitanje, smjesta sutematizirajući analogan slučaj Andrije Kačića Miošića i mnoštva drugih, vodilo dalje razmatranju o tome kako je jednom narodu najčešće pridijeljena bitno tragična sudbina da mu realitet povijesne egzistencije ostaje vazda odijeljen od u sebi zatvorenog i izoliranog života istinskog duha. Povijest filozofije u Hrvata, moglo bi se gotovo reći, i ne daje drugo do galeriju likova čija unutarnja sudbina bijaše upravo taj nužno jednostrani izbor: *ili* filozofiranje *ili*, žrtvom [tj. žrtvovanjem] filozofije, borba za kakvo-takvo održanje u zbivanjima realne povijesti.« (22)

Ovdje bih sa stanovitim zakašnjenjem, ali sad oslonjen na nešto više iskustva i zrelosti u mišljenju, pokušao dati odgovor na to tamo nabačeno pitanje. Iz njega bih onda, posreći li se, moglo pasti i nešto objašnjavajućeg svjetla na lik pravog filozofa i narav prave filozofije, što sam na početku predavanja najavio

kao njegovu pravu svrha.¹² Pokušajmo se dakle najprije posvetiti Dorotićevu činu odvratanja od navodno apstraktnog misaonog rada u dokolici i utjecanja zbiljskom životu svojeg naroda u njegovoj ugroženosti i težnji za slobodom i barem djelomičnoj samostalnosti. Pritom ćemo imati na umu da Dorotić – kako sam ponešto patetično rekao u spominjanom prigodnom članku – tim činom

»<...> pripada onom sjajnom nizu naših velikih umova koji su se jednom u životu osjetili prinuđenima da eter najčišćih duhovnih spoznaja i spekulacija napuste i okrenu se, pod nalogom teške sudbine jednog malog, odasvud ugroženog i slabo prosvijećenog naroda, prozi opore i teške životne borbe svojih sunarodnjaka. Sjetimo se samo, na primjer, jednoga Marka Marulića, koji je svoje blistavo humanističko obrazovanje stečeno u Padovi stavio u službu pjesničkog buđenja narodne svijesti u svrhu obrane katoličanstva pred najezdama Turaka. Ili fra Andrije Kačića Miošića, koji je napustio svoju nakanu da objavi već priređeni latinskim jezikom pisani sustav filozofije da bi u tvrdom i još sirovom jeziku vlastitog naroda opjevao njegovu junačku prošlost, budeći time u njemu snagu i volju za bolju budućnost.«¹³

Vjerujem da su tu navedene usporedbe dobar putokaz pri razjašnjavanju Dorotićevih motiva za napuštanje onoga što mu se pokazalo kao neplodna dokolica puko apstraktnog mišljenja. S obojicom spomenutih mislilaca, koji su se – doduše svaki na svoj način, jedan njegujući zajedno s izrečenim sadržajem i što primjereniju pjesničku formu, a drugi svjesno je zapuštajući i žrtvujući, da bi što jednostavnijim, gotovo sirovim izrazom što bliže pristupio običnom čovjeku iz puka, ribaru i težaku – iz duhovnih sfera teoretskog spoznavanja i mišljenja obratili pjesništvu, povezuje ga prije svega rodoljublje, koje prema

¹² Prije nego što se posvetimo tom središnjem zadatku treba napomenuti da je njegovo moguće rješenje u osnovi neovisno o do danas neriješenoj dilemi je li Dorotić i nakon napuštanja Italije i upuštanja u više nego burna zbivanja u domovini u daljnjem tijeku svojeg života nalazio dovoljno motiva, vremena i duhovne sabranosti za daljnji rad na doradi svojih rukopisa i njihovoj pripremi za eventualno objavljivanje. Ja sam, s obzirom na činjenicu da je i nakon povratka u Dalmaciju u više navrata obavljao nastavničke i znanstveno-upravne dužnosti, kao i na to da je pri koncu života relativno dugo vrijeme proveo u miru dokolice, u kojoj se prema nekim svjedočanstvima uz ostalo bavio knjigom – pri čemu je doduše nejasno što te riječi u ovom slučaju zapravo znače –, smatrao da se ta mogućnost ne može sasvim isključiti, iako povremeno spominjanje velikog djela koje je navodno pripremao za objavljivanje, a od kojeg do danas nema ni najmanjeg traga, ne držim dovoljno pouzdanim i uvjerljivim. Kapitanović je sa svoje strane ustrajavao na mišljenju da žestoka dinamika politički angažirana života nakon povratka u domovinu Dorotiću više nije dopuštala dovoljno mira ni sabranosti za takav duhovni rad, što bi neku vrstu potvrde moglo naći u njegovim hrvatski pisanim tekstovima, u kojima se ne može naći ni traga negdašnje istančane misaone suptilnosti. To mi se sad čini nešto vjerojatnijim. Teško je odlučiti kako s tim uistinu stoji, međutim za našu svrhu razrješenje te dileme nije od važnosti.

¹³ Damir Barbarić, »Najpoznatiji Sumartinjanin«, nav. dj., p. 334.

svojoj naravi ne zahtijeva daljnje obrazloženje. Smatram, međutim, da nas sva dosad iznesena razmatranja Dorotićevih filozofskih i teoloških stavova i uvjerenja upućuju na još jedan bitni motiv tog njegova okreta neposrednoj zbilji života. Mislim tu na one do neke mjere posvjedočene nepravilike na koje je zbog svoje neprikrivene misaone otvorenosti i originalnosti mogao nailaziti u tuđoj sredini profinjenih i suptilnih, ali često neprijateljstvom i zavišću vođenih i u svakovrsnim spletkama vještih i prokušanih duhovnika. Ali mnogo više i prije svega mislim na vjerojatno najveću i najbolniju Dorotićevu teškoću, onu unutarnju, koja se, kako vjerujem, sastojala u bolnom osjećanju podvojenosti vlastitih osnovnih nazora i nepomirljive suprotstavljenosti njihovih ishodišta i načela, na što smo dosad opetovano upućivali.

U nedostatku pouzdanih izvora i dokumenata poput prepiske ili sličnih intimnih izjašnjenja neka ovdje bude dopušteno uteći se nekoj vrsti intuitivno vođena psihologiziranja. Pritom ostajemo svjesni toga da je taj postupak lišen dostatne znanstvene legitimnosti i da njegovi zaključci mogu imati samo uvjetno i hipotetičko važenje. Možemo dakle nagađati da se Dorotić, ne uspijevajući se mišljenjem probiti do jedinstvenog, sustavno raščlanjenog i objedinjujućeg teoretskog stajališta, morao osjećati izložen dubokoj nelagodi neprekidnog kolebanja i načelne neodlučnosti, koju je onda bilo moguće dokinuti i presjeći samo radikalnim, slobodnim i utoliko u konačnici neobrazloživim činom opredjeljenja za jedan od krajnjih polova te teško podnošljive suprotnosti. Klatno njegove odluke konačno se, svakako ne bez poticaja spoznaje o kobnoj ugroženosti domovine, odvratilo od slobode mišljenja i s njom povezana upoznavanja i iskušavanja novih i izazovnih spoznaja te se konačno i bez zadržke priklonilo vjekovnoj skolastičkoj predaji i njezinu drevnom nauku o vječnoj Božjoj volji i naravnom zakonu, u čemu je, kako smo vidjeli, i inače nalazio najdublji temelj sve teologije, etike i pravne misli.

U *Skromnoj predavci koja se odnosi na novu državu Kraljevstva Dalmacije*¹⁴ koju je Dorotić nakon povratka u domovinu 1797. u Beču podnio caru Franji II. više ne nalazimo produbljenju i profinjenu misaonost koja je odlikovala njegova predavanja. Tu više nema otvorenosti za moguća različita stajališta ni spremnosti na njihovo kritičko i argumentirano propitivanje. Umjesto toga na djelu je ideologizirani dogmatski svjetonazor, siguran u sebe i prkosno neumoljiv gotovo do zagriženosti, izražen nepokolebljivom žestinom u kojoj se

¹⁴ Andrija Dorotić, *Humilimum promemoria relate ad modernum statum Regni Dalmatiae*, u: Vicko Kapitanović, »Dva zahtjeva za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i Ugarskom«, *Kačić* 17 (1985), pp. 449–478. Odatle sljedeći navodi. Tekst ponovno otisnut u: Vicko Kapitanović (ur.), Andrija Dorotić, *Politički spisi* (Split – Makarska: Književni krug Split – Franjevačka teologija, 1995), pp. 192–206.

ogleda urođena mu ćud. Želja za pripojenjem Hrvatskoj i Ugarskoj u predstavci se obrazlaže potrebom, štoviše nužnošću da se Dalmacija zaštiti od »opasnih i prijetećih novotarija« koje novi francuski oblik demokracije u nju uvodi pod prividom »tobožnje slobode i jednakosti«, unoseći time uzbunu i metež u stara stoljetna prava i običaje te »izmičući sve iz prvobitnog stožera«. Takvu slobodu i jednakost Dorotić tu naziva »beznadnom« (*desperata*), a kao njezinu bit određuje »raspuštenost« odnosno »neobuzdanost« (*licentia*), štoviše puku »maštariju« (*phantasia*), kojoj suprotstavlja spasonosnu vezanost uz »pravu, istinsku religiju, vjernost i poslušnost« (*vera religio, fidelitas et obedientia*).¹⁵

Pod znakom toga bezuvjetnog opredjeljenja za stare pravice i za dugotrajnom navikom ustaljene običaje života u neupitnoj vjeri i poslušnosti Bogu i njegovu naravnom zakonu odvija se od tada nadalje cjelokupni Dorotićev život i sva njegova politička djelatnost.¹⁶ Tim osnovnim tonom, praćenim neobuzdanim izljevima gnjeva spram francuskih prevratnika i rušitelja čestitog i bogoboječnog života, odzvanjaju svi njegovi u materinskom jeziku sročeni proglassi i prigodne pjesme budnice, koje su u dalmatinskom puku bile širene usmenom predajom i štovane poput narodnih pjesama. Kako dobro primjećuje Kapitanović, jezik je tih djela za razliku od onoga latinskih rukopisa, u kojima su mu rečenice često

¹⁵ Neće biti izlišno ovdje navesti cjelinu tog znakovitog odlomka »Predstavke«: »Uza sve to, ipak treba priznati da narodu nipošto ne odgovara da se posvuda uvedu više javne škole općenito za sve slojeve i tako namnože dokoličari za apstraktno mišljenje i za dokoličarenje <...>. Stoga će biti dovoljno da se mladost poučava u pravoj i čistoj vjeri, i općenito svatko u katekizmu <...>. Nadareniji mladići neka se pripuste u skladu s potrebom vođenja javnih poslova i na više škole, da ne bi nastao manjak sposobnih osoba kako u crkvenom tako u svjetovnom, ili i u vojničkom staležu. Ali neka se i ta mladost, a još prije svi društveni slojevi pa čak i sami službenici što strože spriječe da ne upotrebljavaju i ne čitaju opasne knjige i da ih ne dobavljaju, da gotovo zarazna bolest koja se proširila uz tužne primjere, ne bi s tom većom opasnošću zahvatila i Dalmaciju. Sa svih strana na čitavu Dalmaciju, naime, vrebaju opasnosti i narod se dosad služio gotovo samo hrvatskim knjigama, koje su potpuno čiste. Na sve pak novotarije čak i zrele ljude privlači samo radoznalost, a koliko više takve novotarije zavode neiskusnu mladost na svakakva zla i nadahnjuju je beznadnom slobodom i jednakošću, ili bolje rečeno raspojasanošću i maštanjima i odvlače je od prave vjere, odanosti i pokornosti.« Prijevod Vicka Kapitanovića u: Vicko Kapitanović (ur.), Andrija Dorotić, *Politički spisi*, nav. dj., pp. 94 i d.

¹⁶ Usp. Vicko Kapitanović (ur.), Andrija Dorotić, *Politički spisi*, nav. dj. – Vjerujem da bi istraživanja vrijedno bilo pitanje je li Dorotić svoje glavne političke nazore barem djelomice oblikovao pod utjecajem stavova Josepha De Meistrea i kruga njegovih sljedbenika, koji su Francusku revoluciju doživljavali i tumačili kao prodor metafizički shvaćena kozmičkog zla u povijest stvorenoga svijeta i ujedno kao nužnu pripremu njegova ponovnog obraćanja stvoritelju. U tom obzoru bi Dorotićeva upadljiva nastojanja da u cjelini svojih teološko-filozofskih razmatranja sačuva mjesto za mogućnost nadnaravne, metafizički shvaćene slobode – o čemu govorimo pri kraju ovog predavanja – zacijelo mogla postati znatno razumljivijima.

preduge, zamršene i odviše složene, a konstrukcija teška i zapletena, upadljivo svjež, jezgrovit i plastičan, s kratkim sugestivnim rečenicama.¹⁷

Sve dosad rečeno navodi nas na oprez i potrebu ozbiljna promišljanja ka nimo li Dorotića, kako je to odavno uobičajeno, smatrati i nazivati filozofom, ma i uz dodatak da je uz to bio i teolog, svećenik, političar i narodni pisac. Je li bio filozof? Ako filozofija nije tek jedna od mnogih znanosti, ako nije tek jedna iz mnoštva kulturnih djelatnosti, ako nije ni tek neki općeniti svjetonazor ili bilo što tome slično, tad nije izlišno, nego je možda upravo sudbinski važno da – kako je to u svoje vrijeme od svojih Nijemaca uporno zahtijevao Nietzsche – svaki narod u svakom svojem naraštaju izgradi i očuva jasan i određen pojam o tome tko je uistinu filozof, a tko biva tek ovlašno i olako, iz površnosti i nehaja tako nazivan. Propitajmo i odredimo točnije Dorotićev bitni životni *habitus* odmjeravajući ga, kao na svojevrstnom kamenu kušnje, u odnosu spram dviju ključnih značajki filozofije.

Već je Platon u središnjim knjigama *Politeje* jasno i za svu daljnju povijest mjerodavno odredio bitnu značajku svojstvenu istinski filozofskoj naravi. Ustvrdio je da je onaj kome je ona rođenjem podarena prije svega sposoban, a po nekoj unutarnjoj nuždi i prisiljen uvijek i posvuda spajati i povezivati jedno s mnoštvom, i to tako da ustrajno nastoji u onom jednom što jasnije razlučiti, razdvojiti i raščlaniti sve pojedinačno što je u tome sadržano i uključeno, baš kao i, tome nasuprot, svako pojedinačno sagledavati u njegovoj bitnoj svezi s jedinstvenom cjelinom svega. Uvaži li se to i prihvati kao određujući, možda i najvažniji uvjet sveg pravog filozofiranja, treba reći da on Dorotiću nije bio dan. Kako smo nastojali pokazati, nije mu uspjelo prevladati nastavnim pravilima zahtijevanu disciplinarnu raspršenost građe koju je predavao. Naznake njihova mogućeg povezivanja, kojih u njegovim rukopisima nesporno ima, nije dubljim promišljanjem doveo u cjelinu barem donekle jedinstvena sustava. Propustio je svoju otvorenost za misaoni dijalog s mnogostrukim suvremenim strujanjima filozofije i znanosti postojanim radom mišljenja svesti na sustavno raščlanjene ishodišne postavke zajedno s njihovim bitnim vezama i uzajamnim odnosima. Središte njegovih filozofijskih promišljanja, naime unutarnje osjetilo odnosno samosvijest, kao najdublje intimno svjedočanstvo slobode volje i ujedno izvor

¹⁷ Vicko Kapitanović, »Dva zahtjeva za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i Ugarskom«, nav. dj., p. 454. Usp. autorovu paralelnu karakterizaciju Dorotićeve latinštine: Vicko Kapitanović (ur.), Andrija Dorotić, *Politički spisi*, nav. dj., p. 34: »Dorotić je pisao latinskim jezikom bez poteškoća. <...> Ipak je njegov jezik, što je i razumljivo, bliži jeziku skolastika nego rimskih klasika. Rečenice su mu neobično duge, nastale nizanem li umetanjem. Konstrukcija mu je katkad laka i privlačna, ali više puta je i teška i zamršena. Riječi su kadšto uzimane iz kasnolatinskog, a ponekad su upotrijebljene i u značenju koje nije lako precizno odgonetnuti.«

sve i svake metafizičke izvjesnosti, nije spoznao i razradio u njegovoj sustavno zahtijevanoj ulozi zadnjeg temelja cjelokupne misaone zgrade i određujućeg ishodišta svih izvedenih posebnih stavova.

Ustrajnost u mišljenju, koja čovjeka tek u zrelijoj dobi i na osnovi svestrano stečena i duboko proživljena iskustva dovodi do obuhvatnog pogleda na cjelinu bića u njezinoj unutarnjoj raščlanjenosti ono je što filozofa razlikuje primjerice od u pravilu rano sazrijevaćeg pjesnika, muzičara ili matematičara. Izlišno je nagađati bi li Dorotić, da je nastavio sa svojom profesorskom djelatnošću i da je, kako je možda kanio, dalje radio na priređivanju i objavljivanju svojih teološko-filozofskih rasprava, s vremenom stekao dovoljno misaone snage za udovoljenje sustavno zahtijevanim zadaćama filozofijskog mišljenja. Neovisno o tome je li po napuštanju talijanskih učilišta u daljnjem tijeku svojega života povremeno nastavljao raditi na dopuni i doradi svojih ranih rukopisa, ili čak izradi novih – kako bi se to za tri prijeporna rukopisa fizike možda moglo predmnijevati¹⁸ –, činjenica je da je taj duži i po svemu važniji dio njegova života bio posvećen poglavito političkoj, ali ne samo političkoj, nego s vremena na vrijeme i oružanoj borbi, daleko od mira i dokolice koji bi mu bili neophodni za trajnije sabiranje na više duhovne naloge sustavnog mišljenja, osobito još prisjetimo li se njegova odmah po povratku u domovinu otvoreno iskazanog prezira spram »dokolice apstraktnog mišljenja«.

Upravo to nas upućuje na drugu bitnu značajku, ili štoviše neophodan uvjet svake prave filozofije, kako ga je, opet za svu daljnju povijest mjerodavno, formulirao Aristotel na samom početku svoje *Metafizike*. Prema njemu potreba za filozofijom rađa se u ljudi tek kad su zadovoljene sve njihove prirodne potrebe, i to samo u onih naroda i pojedinaca koji su stečenim obiljem životnih dobara dospjeli do toga da mogu živjeti i obitavati u dokolici kao istinski slobodnom vremenu. Dok god se bore za goli opstanak i dok su zauzeti stalnim nastojanjem da zadovolje mnogobrojne i mnogostruke potrebe, ljudi se ne mogu uzdići do doista čistog, to znači ničim izvanjskim remećenog i narušavanog umnog pro-

¹⁸ Vidi bilj. 12. Za pojedinosti rasprave o tom pitanju vidjeti: Ivan Glibotić, »Filozofski rukopisi fra Andrije Kačića Miošića«, *Kačić* 5 (1973), pp. 165–167; Damir Barbarić, »O Kačićevim filozofskim rukopisima«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 7–8 (1978), pp. 251–255; Vicko Kapitanović, »Filozofski rukopisi u franjevačkom samostanu u Sumartinu i njihovi autori«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 73–74 (2011), pp. 133–148. Glibotić je tri rukopisa fizike iz arhiva samostana u Sumartinu pripisao Kačiću, što je u mojem članku opovrgnuto prvenstveno ukazivanjem na autorovu odlučujuću pogrešku pri čitanju dijela jedne latinske riječi. U članku i kasnije u monografiji o Dorotičevoj filozofiji rukopise sam uvjetno i hipotetski pripisao Dorotiću. Kapitanović se u svojem prilogu raspravi bez zadržke slaže s odricanjem Kačićeva autorstva, ali oprezno i odmjereno stavlja u pitanje moj stav o njihovoj pripadnosti Dorotiću. U tome sam ga sad spremniji slijediti, premda pitanje autorstva vjerojatno neće nikad biti konačno riješeno.

mišljanja i spoznavanja prvih uzroka i počela svega što jest, i to upravo i samo ukoliko to jest, a ne nije. To znači da pojedinci i narodi koji se zadržavaju u prirodnom opstanku, u neprestanoj borbi za njegovo očuvanje ili unapređivanje, koje se onda može protezati u beskonačnost, niti ne mogu iskusiti pravu potrebu za filozofijom. Zato je ono što nazivaju imenom filozofije i kao takvo prakticiraju uistinu samo njezin privid i neka vrsta nehotične obmane sebe i drugih.

Dorotić se u rodnu Dalmaciju nije vratio da bi razmišljao i bavio se rješavanjem zakučastih teoloških i filozofskih problema, već da bi pod svaku cijenu pomogao svojem sa svih strana stiješnjenom narodu, koji – kako on to vidi i doživljava – stenje pod bezobzirnom okupacijom morskog mu Napoleona i općenito prevratno nastrojenih Francuza koji »nit poznaju Boga ni zakona«,¹⁹ već u svojem navodno prosvjetiteljskom naletu ne oklijevaju iz temelja mijenjati, čak i posve iskorjenjivati prastare, dubokom i bezuvjetnom vjerom vođene običaje i zakone. Svoje duboko i zacijelo najintimnije nagnuće spram slobode Dorotić, koji je čini se doista, kako smatra Kapitanović, »po naravi bio nemiran i skloniji pokretu nego razmišljanju«,²⁰ nije više mogao ni htio zadovoljavati puko teoretskim, školskim traganjem za spoznajom istine, pa bilo to i na način slobodnih, ali svagda apstraktnih rasprava s teolozima, filozofima i znanstvenicima. Odlučio se radije na život u neposrednoj zbiljskoj borbi – toliko teškoj i nemilosrdnoj da mu je znala donijeti čak ucjenu glave i osudu na smrt – da bi narodu u kojem je rođen pomogao izboriti slobodu. »prostnost«, kako se izražava, ostajanja u naslijedenim i vjerom utvrđenim vidovima života.²¹ U tom smislu vjerojatno nisu daleko od istine riječi koje mu u usta stavlja Nazor, u kojima Napoleona prisposobljuje slikom zmaja, a priprosti dalmatinski puk onom zarobljene ptice: »Ja sam ti samo neki mali brat sv. Frane. Ne mogu na tog zmaja ni kosijerom, kamoli sabljom; pa se mučim kako mogu. Da spasim 'pticu'. Da je vidim slobodnu.«²²

¹⁹ Andriji Dorotiću pripisana pjesma »Pisma upravljena svim Dalmatinom u vrime razasuća Republike Mletačke na 12. mađa 1797., kad tijaju u Dalmaciju Francuzi poči im porobiti i svoga prokletoga nauka napuniti, složena i učinjena od istog brata Dalmatina«, u: Gašpar Bujas, *Kačićevi imitatori u Makarskom primorju do polovine 19. stoljeća* (Zagreb: Grada za povijest književnosti hrvatske, knj. 30, 1971), pp. 249–255. Navod prema: Vicko Kapitanović (ur.), Andrija Dorotić, *Politički spisi*, nav. dj., pp. 160–176, ovdje p. 163.

²⁰ Vicko Kapitanović (ur.), Andrija Dorotić, *Politički spisi*, nav. dj., p. 41.

²¹ Usp. Dorotičeve riječi u *Proglašenju slavnemu narodu Kraljevstva Dalmatinskoga*, Arhiv Franjevačkog samostana u Sumartinu, sv. III, 48. Navod prema: Vicko Kapitanović (ur.), Andrija Dorotić, *Politički spisi*, nav. dj., pp. 75–76, ovdje p. 76: »Slavni i viteški narode, evo bižeći ti od lažljive prostnosti koja te je ptezala na prikovraćanje, stekao si pravu prostnost koja te vodi na čestitost i uzdrži te u pravoj viri i zakonu katoličanskomu.«

²² Vladimir Nazor, *Pastir Loda* (Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1946), pp. 457 i d.

Ali gdje bi tu još moglo biti mjesta za mir i dokolicu filozofskog, nikakvom vanjskom potrebom i svrhom potaknutog i vođenog razmišljanja? Ako je Dorotić za katedrama u Italiji sebe uopće i doživljavao i smatrao filozofom, teško da mu je nakon povratka u domovinu to još bilo na pameti. Kad je pri koncu burnog života, gonjenog žestokim strastima i punog bezbrojnih pothvata i prevrata, uspona i padova, konačno u osami Vranratca našao mir i spokoj dokolice, teško da je još mogao imati volje i snage za temeljito i produbljeno filozofsko razmišljanje. Čini se da to posvjedočuje i jedan pouzdani opis njegovih posljednjih godina:

»U toj prijatnoj samoći življaše Fra Andrija mirno i spokojno, nadzirući težake na tegu i baveći se sad ovim sad onim poslom. Zemlja beričetna, rađala mu svakakvim Božjim blagoslovom, a on opet obilatim rukom dielio bi siromašnim obiteljim svoga mjesta i pšenicu i sočivo. Često bi k njemu zalazili prijatelji na razgovor i sielo, a Fra Andrija ih voljno primao i veselo gostio.«²³

Zaključimo dakle iz svega rečenog da je teško opravdati to da se Dorotića smatra i naziva upravo filozofom. Mnogo je više razloga za to da ga se vidi i odredi kao svećenika i značajnog političara koji je u ranom razdoblju svojeg života bio franjevački profesor teologije te u tom sklopu i filozofije i ostalih za teologiju pripremnih i pomoćnih znanosti. Nema sumnje da je kao takav s obzirom na širinu znanstvene upućenosti i razinu izvedbe svojih predavanja doista bio »interesantan profesor«, a jamačno i više od toga. No ima li se u vidu cjelina i osnovna usmjerenost njegova života i djela, ne bi bilo primjereno ni opravdano smatrati ga i nazivati filozofom.

* * *

Vjerujem da tomu u prilog govori i jedna dimenzija njegovih predavanja odnosno rukopisa o kojoj dosad nismo govorili, a koja mi se čini možda i najdubljom i najvažnijom u njima. Mislim na istinski religiozno izvorno osjećanje i prihvaćanje apsolutne svemoći Božje, koje na prvi pogled neupadljivo, ali utoliko snažnije, čak u većoj mjeri nego i samo unutarne osjetilo, čini najdublju osnovu njegovih teoloških i filozofijskih razmatranja. Da bi se shvatilo o čemu je tu riječ, može se iznijeti dva značajnija primjera.

Kako smo vidjeli, Dorotić pri izlaganju ontologije njezinim ishodištem i najvišim načelom proglašava istovjetnost bića sa samim sobom, iz čega nužno slijedi vječnost i bitna nepromjenjivost svih esencija bića, a time i cjelokupnog ustroja svijeta. Jer biće kojem ne bi godila vlastita esencija, ili pak ono koje bi je od sebe otpustilo, bilo bi to što ono samo jest i ujedno ne bi to bilo, što je posve

²³ Mato Ostojić, *Fra Andrija Dorotić i njegova pjesma*, p. 21.

nemoguće. Odatle slijedi da su sve esencije apsolutno nužne, nepromjenjive i vječne. No u tom posve statički određenom i vječno nepromjenjivom ustroju svijeta Dorotić ipak na intrigantan i iznenađujući način ostavlja mogućnost radikalne promjene. Napominje naime da se navedene osnovne ontologijske odredbe odnose isključivo na stvorene esencije. No one nisu vječne na pozitivan način, što bi značilo da bića po njima egzistiraju od vječnosti ili u vječnosti, već su vječne samo negativno, samo tako da u sebi nikad nisu uključivale bilo kakvu oprečnost. Za razliku od njih, pozitivno vječna egzistencija može pripadati samo i jedino Bogu kao nestvorenoj esenciji. Tim razlikovanjem Dorotić očito ograničava područje važenja ontologije i ostavlja otvorenom mogućnost da stvorene esencije Božjim stvaralačkim ili uništavajućim utjecajem izgube svoju načelnu nepromjenjivost, da dakle ipak mogu, na jednoj takoreći meta-ontologijskoj razini, i same biti izložene procesu nastajanja ili propadanja. (89; 196)

U rukopisima fizike nalazimo analogno razmišljanje. Kako je već rečeno, osnovnom načelu ontologije odgovara ishodišni stav cjelokupne fizike da ništa ne može proizaći iz ničega. Da bi očuvao važenje tog načela, bez kojeg je teško, ako ne i nemoguće shvatiti i objasniti sveukupnost fizikalnih pojava, a koje je očito u najoštrijoj opreci spram središnjeg kršćanskog naučavanja o Božjem činu stvaranja svijeta iz ničega, Dorotić se upušta u zamršeno, ali duboko i oštromno razmatranje takozvane prve materije, kao osnove sve fizičke tjelesnosti. Dok se inače u pitanjima partikularne fizike uglavnom drži Newtonovih stavova, u tom odlučujućem pitanju o biti prve materije i o mogućnosti ili nemogućnosti njezine beskonačne djeljivosti izjašnjava se za atomizam koji je u mnogom pogledu blizak Gassendijevu, proglašavajući, kao i on, silu atrakcije atoma, naime njihova uzajamnog privlačenja, posve neobjašnjivom. Smatra također, opet kao i Gassendi, da treba razlikovati dva bitno različita načina promatranja fizikalnog tijela, naime onaj matematički odnosno apstrahirajući, u kojem se beskonačna djeljivost materije pokazuje mogućom, i onaj fizikalni, u kojem se proces dijeljenja nužno zaustavlja na zadnjim nedjeljivom česticama odnosno atomima. Ono pak što ga od Gassendija razlikuje i što je njegov originalni doprinos rješenju tog ključnog problema beskonačne djeljivosti materije uvođenje je i trećeg, metafizičkog načina razmatranja, u okviru kojeg se mogućim pokazuje čak i nastajanje samih atoma, i to ne apstraktno-matematički shvaćeno, nego kao zbiljsko stvaranje snagom Božje svemoći. Time je očito prekoračen obzor opće fizike i van snage je stavljeno njezino ishodišno i temeljno načelo da iz ničega ne nastaje ništa. Jer pokazuje se da materija, promatra li se metafizički, ipak jest beskonačno djeljiva te može postajati i propadati, dakle da je sama po sebi, po svojoj naravi, posve bezoblična, te da su shodno tome i sami atomi metafizički djeljivi i razrješivi. (197)

Vidljivo je odatle kako se Dorotić trudi da izgrađujući i razvijajući svoja naučavanja ontologije i fizike u njihovu temelju ostavi mjesta i za neku dublju, recimo tako meta-ontologijsku i meta-fizikalnu, ili pak u doslovnom smislu meta-fizičku dimenziju, koju je jednom posve prikladno označio kao »misterij stvaranja«. (197) To iznimno suptilno i promišljeno čuvanje paralelizma fizičkog, matematičkog i metafizičkog načina razmatranja i shvaćanja, i to ne samo pri razmatranju prve materije nego i uopće svih fizikalnih, pa i ostalih najvažnijih filozofsko-teoloških problema, jasno je svjedočanstvo njegove spekulativne nadarenosti.

Osim toga, da bi osnažio i osigurao to svoje čuvanje metafizičke, što u njega zapravo znači teologijske, štoviše iskonski religijske otvorenosti u samim temeljima ontologije i fizike, a susljedno i etike i svih teološko-filozofskih nauka za nedokučivu tajnu Božjeg stvaranja, Dorotić – što je još jedna originalna značajka njegova mišljenja – inzistira na fizikalnom agnosticizmu, naime nazoru o apsolutnoj nepoznatljivosti biti tijela i tjelesnosti. Očito je smatrao da bi mu bilo kakvo određivanje te biti, recimo u smislu protežnosti, poput Descartesa, ili pak tvrdoće, poput Gassendija, smjesta ugrozilo i opovrglo onu ishodišnu postavku o posvemašnjoj bezobličnosti metafizički promatrane prve materije. I inače u njega nalazimo nedvosmisleno agnostički temeljni stav svaki put kad se radi o zaključnom razmatranju najvažnijih i najdubljih problema. Tako će na primjer jedno od svojih najrazrađenijih izlaganja o unutarnjem osjetilu, u kojem je, kako smo vidjeli, vidio najdublje ishodište cjelokupne filozofije, zaključiti riječima:

»Razmatramo tešku i duboko neprohodnu (*penitus imperviam*) stvar. Naime, svi mi i svaki pojedini od nas svjesni smo unutarnjeg osjetila, čije tragove iskušavamo svakodnevno u sebi samima. A opet nam njegovo upravo osobito sjedište i narav ostaju skrivenima, i to dvoje nije do sada nijedan smrtnik otkrio. Jer čini mi se da je to neka tajna prirode (*arcantum naturae*).« (66)

Da je dospio dotle da se mišljenjem probije do uviđanja i razrade povezanosti, a možda i jedinstva meta-ontologijskog temeljnog stava o Božjem stvaranju negativno vječnih esencija, dakle o mogućnosti da one na taj nadnaravni način ipak nastanu i propadnu, s meta-fizikalnim osnovnim nazorom o iskonskom uobličenju po sebi bezoblične i stoga metafizički beskonačno djeljive materije, te da je povrh toga uspio s tim povezati i tajnu unutarnjeg osjetila kao čovjeku udijeljenog neposrednog svjedočanstva njegove slobode, Dorotićeva bitno nepovezana i disciplinarno raspršena razmatranja vjerojatno bi ustupila mjesto načelnom i sustavnom, istinski filozofijskom mišljenju. Dakako, veliko je pitanje bi li mu to uopće bilo moguće u okvirima visokog učilišta franjevačkog reda.

No i u takvom bi mu slučaju za to bila posve neophodna smirena ustrajnost i neprekidna posvećenost cijelog života, što mu ni sudbinom ni vlastitom odlukom nije bilo dano.

Zaključimo ova razmatranja stavom, ujedno odgovorom na pitanje postavljeno naslovom predavanja, da nije ni primjereno ni opravdano nazivati ga filozofom. Shvati li se filozofija u strogom i jedino primjerenom smislu, nije bio filozof. Bio je nedvojbeno značajan političar, a osim toga iznimno učen, svestrano upućen, oštrouman i osobito nadaren profesor teoloških visokih učilišta. Bio je i pisac, prije svega budničke i promidžbene proze, pa i ponekih pjesama, premda bez umjetničke vrijednosti. Njegovo najdublje određenje i životno poslanje bio bih sklon tražiti prije svega u sferama kršćanske religioznosti, što teško da mijenja zacijelo intrigantna činjenica da je od pape zatražio i 1815. dobio dopuštenje postati svjetovnim svećenikom. Vjerujem da nas sve rečeno upućuje na zaključak da je u dubini duše bio i ostao duboko i iskreno religiozan čovjek, mišlju i djelom predan prije svega Bogu i slobodi, onako kako ju je doživljavao i shvaćao.

